

ZBOŽNÉ ODKAZY V TESTAMENTECH OLOMOUCKÝCH MĚŠŤANŮ V POZDNÍM STŘEDOVĚKU

ANNA VRTÁLKOVÁ

ABSTRACT

Religious Legacies in Last Wills of Burghers of Olomouc in Late Middle Ages

This article focuses on the question of pious legacy in the testaments of the members of the Olomouc bourgeoisie. The main research problem of the thesis is the question whether the events of the observed period were reflected in the religiosity of the Olomouc bourgeoisie, how the pious legacies changed throughout the determined 100 years, what institutions the bourgeoisie gave preference to in their testaments and what were the sums bequeathed, whether the bourgeoisie tended to bequeath finances, or movable and immovable property, whether it cared about the use of the legacy and the specific purposes it would be used for. The question further is whether they tended to bequeath their property to Church institutions or to the poor, whether they wished to be remembered after their death and whether there is a significant difference between the testaments of men, and those of women. The article seeks to present an insight into the religious practice of the Olomouc bourgeoisie from mid 14th to mid 15th century in the context of the development of the town, and its events.

Keywords

Testaments; Religiosity; Olomouc; Middle Ages; Pious legacies; Bourgeoisie

DOI: 10.14712/23363398.2017.23

Tato studie¹ se zaměřuje na problematiku zbožných odkazů v měšťanských testamentech pozdního středověku v Olomouci. Studium

¹ Tento článek vychází z diplomové práce, která byla obhájena na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v roce 2015. Anna Vrtálková. *Zbožné odkazy v testamentech olomouckých měšťanů v pozdním středověku*. Magisterská diplomová

testamentů se v poslední době dostává stále více pozornosti. Ke zkoumání zbožnosti je k dispozici široké spektrum pramenů, jako například právě testamenty či pozůstalostní inventáře, dobová literatura, modlitební knížky, kázání, městské knihy, oltářní nadace a mnohé další.

Tento článek pramenně vychází ze dvou edicí městských knih olomouckých. První je *Nejstarší městská kniha olomoucká z let 1343–1420*,² která je cenná nejenom svým přepisem záznamů v městské knize, ale také díky svým pečlivým kodikologickým a paleografickým rozborům knihy. Zásadní význam má i proto, že obsahuje překlad veškerých zápisů do češtiny, které vytvořil Vladimír Spáčil. Druhou publikací je *Památná kniha olomoucká z let 1430–1492, 1528*,³ tzv. Kodex Václava z Jihlavy. Podstatnou změnou oproti *Nejstarší městské knize olomoucké* je poměrně rozsáhlá část věnovaná jazykovému rozboru německých textů, kterou sepsala Libuše Spáčilová. Vydání obsahuje také velice podrobný popis knihy, informace o písářích a obsahu. Největší část ovšem představuje přepis samotné knihy, tentokrát již pouze v originálním jazyce zápisu. Autoři zjednodušili práci badatelů tím, že vytvořili rejstřík, který čtenáře informuje, jaké povahy je daný zápis v knize, tedy jestli jde o testament, dědictví nebo například zápis o dluhu.

Tématu zbožných odkazů v testamentech se v našem prostředí věnuje již pár publikací. Na tomto místě bych zmínila článek Martina Veselého z Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze,⁴ který se věnoval testamentům obsaženým pouze v Kodexu Václava z Jihlavy. Veselý ve své práci používá především kvantitativní rozbor zbožných odkazů z celkem 126 kšaftů olomouckých měšťanů z let 1421 až 1466. Sám přiznává, že počet testamentů je poměrně malý, nepovažuje to však za překážku kvantifikace. Dle mého názoru se vyrovnal s problematikou kvantifikace o něco lépe než Zdeněk Kašpar,⁵ který učinil pokus o vyhodnocení míry zbožnosti olomouckých měšťanů mezi lety 1511–1541 (stejnou knihu testamentů využila ve své diploma-

práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2015. Online přístupná na WWW: <https://theses.cz/id/anz39r>.

² Vladimír Spáčil (ed.). *Nejstarší městská kniha olomoucká (Liber actuum notabilium) z let 1343–1420*. Olomouc: Ediční rada měst NV 1982.

³ Libuše Spáčilová – Vladimír Spáčil (ed.). *Památná kniha olomoucká z let 1430–1492, 1528*. Olomouc: Univerzita Palackého 2004.

⁴ Martin Veselý. Zbožné odkazy olomouckých měšťanů ve světle Památné knihy olomoucké. *Vlastivědný věstník moravský* 1 (2012), s. 18–25.

⁵ Zdeněk Kašpar. Zbožnost a milosrdenství olomouckých měšťanů v první polovině 16. století na základě rozboru testamentů. *Střední Morava* 10/18 (2004), s. 43–51.

vé práci také Alžběta Steinerová⁶). Měřítkem zbožnosti pro Kašpara se však stal čistý součet částek, resp. peněžních hodnot zbožných donací. Výsledek Kašpar porovnal se sumou pro Plzeň, kterou podobně vyřešil Josef Macek, a na základě toho zkonstatoval, že olomoučtí měšťané byli zbožnější než měšťané plzeňští, což je rozhodně příliš zjednodušující závěr. Nelze také opomenout jazykovědný rozbor olomouckých testamentů z pera Libuše Spáčilové, která se zabývala spíše historickou a diplomatickou analýzou.⁷ Při sepsání tohoto článku jsem vycházela z publikací věnujících se dějinám Olomouce⁸, dále pak jsem čerpana cenné informace o studiu testamentů ze sborníku, který připravily k vydání Eva Doležalová a Kateřina Jíšová s názvem *Pozdně středověké testamenty v českých městech*,⁹ jenž obsahuje příspěvky na různá témata spjatá se studiem testamentů. Metodologicky nápomocné byly především publikace, které se věnují studiu testamentů, byť například z jiné proveniencce či jiného časového úseku. Zde bych ráda jmenovala práce Michaely Hrubé,¹⁰ Tomáše Malého,¹¹ Pavla Krále¹² či Michaely Antonín Malaníkové.¹³

Studie se zaměřuje na období, které je ohraničeno lety 1360–1466. Toto stoleté časové období bylo vybráno především z důvodu dostupnosti pramenů obsažených v *Nejstarší městské knize olomoucké* a v *Kodexu Václava z Jihlavy*. Uvedené období je protkáno hlavně událostmi husitských válek, které čistě katolickou Olomouc příliš nezměnily, ale přece jenom zasáhly do života Olomouce a jejích obyvatel.

⁶ Alžběta Steinerová. *Zbožné odkazy v testamentech olomouckých měšťanů v 16. století*. Magisterská diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity 2014.

⁷ Libuše Spáčilová. *Deutsche Testamente von Olmützer Bürgern. Entwicklung einer Textsorte in der Olmützer Stadtkanzlei in den Jahren 1416–1566*. Wien: Edition Praesens 2000. V češtině lze nalézt krátkou studii – Táž. *Testamenty olomouckých měšťanů*. In: Ivo Hlobil – Marek Perůtka (ed.). *Od gotiky k renesanci*. Díl 5. Olomoucko. Olomouc: Moravská galerie v Brně – Muzeum umění Olomouc 1999, s. 110–115.

⁸ Jindřich Schulz (ed.). *Dějiny Olomouce*. Olomouc: Univerzita Palackého 2009.

⁹ Kateřina Jíšová – Eva Doležalová (ed.). *Pozdně středověké testamenty v českých městech*. Praha: Scriptorium 2006.

¹⁰ Michaela Hrubá. „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době. *Acta Universitatis Purkynianae: Philosophica et historica*, sv. 5. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 2002.

¹¹ Tomáš Malý. *Smrt a spása mezi Tridentem a sekularizací*. Brno: Matice moravská 2009.

¹² Pavel Král. *Mezi životem a smrtí*. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity 2002.

¹³ Michaela Antonín Malaníková. Testamentární strategie v pozdně středověkých městech (na příkladu Brna a Znojma). *Časopis Matice moravské* 2 (2014), s. 253–272.

Pro práci bylo použito 145 testamentů, přičemž větší zájem byl věnován 75 testamentům, v nichž byly uvedeny zbožné odkazy. Základní otázkou, kterou si tento článek klade, je, zda se události v dané době odrazily na religiozitě olomouckých měšťanů, jaké instituce měšťané upřednostňovali ve svých testamentech a jak velké částky jim odkazovali – zda odkazovali spíše finanční částky nebo také předměty movitého či nemovitého charakteru, zda jim záleželo na tom, jak a k jakým účelům budou jejich donace využity. Tato studie se zaměřuje na projevy měšťanské zbožnosti a chápe tento pojem jako specifickou formu vyjadřování víry, která byla v určitém směru jedinečná právě pro městské prostředí, které se v mnohém odlišovalo od venkovského či šlechtického. Projevy měla různé, ať již šlo o zbožné odkazy v testamentech, oltářnická benefícia, zbožné poutě, fundace kaplí, podporu klášterů, různé kultury svatých a další.

Zbožné odkazy v měšťanských testamentech

Josef Macek ve své monografii píše, že stopy náboženské víry můžeme pozorovat také v růstu zbožných nadací laiků kostelům, klášterům atp. S blížícím se koncem pozemského života, ruku v ruce s vírou v posmrtný život si měšťané (a lidé obecně) uvědomovali, že přichází okamžik pomyslného vážení skutků. Macek to nazývá tzv. kupeckým postojem, kdy se lidé snažili, mnohdy na poslední chvíli, vykoupit si svoji cestu z očištky k věčné spáse (srov. Macek, 2011). Tento postoj je poměrně radikální, jelikož je těžké posuzovat, zda záměry měšťanů byly čistě pragmatického charakteru, či nebyly. Nelze generalizovat ani jedním, ani druhým směrem, tedy nelze prohlásit, že ke zbožným donacím docházelo čistě ze zbožných pohnutek, nebo že je všichni měšťané vnímali pouze pragmaticky. Zbožné donace jsou samozřejmě i důkazem toho, že zbožnost a víra, stejně jako ochota po smrti darovat svůj majetek církevním institucím se týkaly jak měšťanů, tak i šlechticů. Macek ve své knize píše, že „... lze sledovat vzestup zbožných odkazů kněžím a mnichům v Olomouci, Brně, Českých Budějovicích a Mostě od druhé poloviny 15. století“.¹⁴ Ve společenské vrstvě olomouckých měšťanů, kterou se tato práce zabývá, najdeme zásadní rozdíly mezi jednotlivými osobami. V kontextu testamentů je důležité zaměřit se na to, zda je testátorem muž či žena a zda byl testátor movi-

¹⁴ Josef Macek. *Víra a zbožnost jagellonského věku*. Praha: Argo 2001, s. 30.

tějším měšťanem, či spíše patřil k méně zaopatřeným. Mezi nejmajetnější měšťany náleželi vzdělaní úředníci (hlavní městský písař, soudní notář, zemský písař, vicesyndik, rektor svatomořické školy) a ti, kteří se živili obchodem, kupci, kramáři a střihači suken. Jako vyšší střední společenskou vrstvu bychom mohli označit lékaře, lékárníky a školmistry. V obou kategoriích bychom našli také zástupce nejbohatších řemesel.¹⁵ Ve většině případů je v testamentu uvedeno zaměstnání testátora a to hned za jménem. To nám pomáhá k lepší představě o jeho společenském postavení, a můžeme se tak pokusit odhadnout míru odkázaného majetku.

Posuzovat míru religiozity pouze na základě testamentů by samozřejmě bylo příliš zavádějící. Lze jistě říci, že míra religiozity lidí se mohla měnit také s časem, ovlivňovaly ji jak vnější události (války, mor atp.), tak také vnitřní záležitosti (úmrtí v rodině, nemoc atp.). Jaroslav Mezník se domnívá, že morové epidemie rozhodně mohly mít za následek zvroutnění religiozity měšťanů, jak tomu například bylo po morové epidemii roku 1349 na jižní Moravě či po morové epidemii na některých územích Moravy a Čech v roce 1380.¹⁶ Tomáš Malý upozorňuje, že někdy mohly být zbožné testamenty spíše odrazem tlaku společnosti než zbožnosti testátora. Nutnost pamatovat v testamentu na církve byla totiž typická pro některá města a někde dokonce byla zakotvena v městských statutech, např. v Arezzu z roku 1327,¹⁷ nebo v první polovině 16. století v Polsku.¹⁸

Na zbožné fundace se nelze dívat pouze z náboženského hlediska, ale také například z hlediska ekonomického či společenského. K nejčastějším donacím patřilo darování peněz na zvelebení kostela. To mohlo být motivováno jak snahou o zvelebení díla Božího a k větší slávě Boží, tak také snahou o zkrášlení města a zvýšení jeho statusu, ale i snahou o zlepšení vlastní pozice v rámci městské společnosti. Mezi další motivy zbožných donací dále náleželo navýšení počtu mší, věcné

¹⁵ Roman Zaoral. Sociální skladba a hospodářský vývoj. In: Jindřich Schulz (ed.). *Dějiny Olomouce*. Olomouc: Univerzita Palackého 2009, s. 204.

¹⁶ Jaroslav Mezník. Mor z roku 1380 a příčiny husitské revoluce. *Český časopis historický* 4 (1995), s. 702–710. Srov. také František Šmahel. *Husitská revoluce II. Kořeny české reformace*. Praha: Univerzita Karlova 1996, s. 22. Dále srov. Eduard Maur. Příspěvek historického demografa k objasnění počátku lidového kacířství na Táborsku. *Husitský Tábor* 4 (1981), s. 106.

¹⁷ Samuel Kline Cohn. *The Cult of Remembrance and the Black Death: Six Renaissance Cities in central Italy*. Baltimore – London: Johns Hopkins University Press 1997, s. 12.

¹⁸ Bogdan Rok. *Człowiek wobec śmierci w kulturze staropolskiej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1995, s. 39–40.

dary kostelu, anniversária a další, což všechno zvyšovalo šanci na spásu testátorovy duše po jeho smrti. Pohnutkou člověka ke zbožné donaci byla i skutečnost, že se na něj díky anniversáriím či poutím nezapomnělo ani po jeho smrti. Jeho jméno se připomínalo jednou ročně při mši, a tak byla vytvořena trvalá památka. Pokud si testátor vyloženě přál, mohl být vytvořen předmět, který by navěky nesl jeho jméno, jak to například učinila v roce 1452 Alžběta, matka Jiříkova: „Item knězi Thomanovi, synu Martínkovi masařova, tři hřivny na kalich takovou mírú, kdež by kde dřievpsaný kněz Thoman ustavně byl u oltáře a on tu umřel, tehda aby po jeho smrti ten kalich u toho oltáře věčně zostal, aby památka za ty věčně byla, od kohož to přišlo.“¹⁹ Snaha uchovat památku na testátora byla tedy více než zřetelná. Samozřejmě významné činy, jako třeba založení oltáře, kaple či obrovská donace, pomáhaly také zvyšovat společenský status testátorovy rodiny.

Zbožné nadace pro církevní instituce

Vcelku přirozeně se olomoučtí měšťané ve svých donacích zaměřovali na určité dominanty svého města. Nepřekvapuje tedy, že nejčastěji obdarovávanou institucí se stal farní kostel svatého Mořice, který byl pro olomoucké měšťany otázkou prestiže města. Jednou z prvních zmínek, které na tento kostel máme, je odkaz Ondřeje lékárníka, v němž věnuje veškerý svůj majetek právě kostelu svatého Mořice v roce 1371 – „Ondřej lékárník v plné radě učinil závěť a odkázal při zdravém rozumu svůj dům a všechny věci movité i nemovité kapitule kostela olomouckého k věrné ruce vikářům na hradě panu Jakubovi u oltáře svatých Tomáše a Vavřince a Velíkovi ke spolehlivému opatření.“²⁰ Od počátku třicátých let 15. století se objevuje poměrně velké množství finančních odkazů na stavbu kostela, ať už šlo o drobné dary, jako například jedna hřivna na budovy od Matiasa Krenawr z roku 1429, či o obrovské částky. Největší je zajisté dar 200 zlatých ve zlatě, které kostelu svatého Mořice věnoval Martin Knewsl. Požadoval, aby jistá Salcze-

¹⁹ Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 407, zápis č. 569.

²⁰ Spáčil (ed.). Nejstarší městská kniha, s. 239, zápis č. 585. Překlad Vladimír Spáčil, v originále: Anno LXXI° feria sexta in crastino Dyonisii Andreas apothecarius in pleno consilio constitutus talem fecit et disposuit legacionem compos ratione domum suam et res mobiles et immobiles universas capitulo ecclesie Olomucensis ad Fidelem manum dominis Jacobo (altarium) sanctorum Thome (et) Laurencii et Wliconi, vicariis castri, fideliter disponenda.

rin, která mu dlužila oněch 200 zlatých, je dala právě kostelu na stavbu sloupů. Pokud by je nedala, mají se vzít z jeho majetku.²¹

Olomoučtí měšťané ve většině případů věnovali svůj odkaz na stavbu kostela svatého Mořice, což bylo aktuální především od třicátých let 15. století, kdy se po husitských bouřích pokračovalo ve stavbě a obnově kostela, který na konci 14. století vyhořel. Často také zmiňovali konkrétní účel, na jaký mají být peníze použity, pouze čtyři odkazy pro chrám svatého Mořice neobsahují udání konkrétního účelu.²² Například Nicolai Krodler či Martin Knewsl věnovali kostelu peníze na svíce, v roce 1449 odkazuje Niclas von Nimlans pět hřiven na vitráže.²³

Můžeme také nalézt zbožné donace pro oltáře v kostelech či pro kaple. V rámci chrámu svatého Mořice olomoučtí měšťané věnovali svůj majetek například oltáři Elevationem Corporis Christi (zmíněné svíce), oltáři sv. Marty (sedm a půl hřivny), oltáři sv. Bernarda (dvacet hřiven), oltáři sv. Bartoloměje (dvě hřivny na obřadní roucho) a oltáři Nejsvětější Trojice ve věži (devět hřiven). Bohumil Zlámal ve svých *Dějínách* zaznamenává, že Johannes Vorlauff založil oltář Nejsvětější Trojice sumou osmdesát hřiven.²⁴ Nicméně ve Vorlauffově testamentu se píše, že dále odkázal, zafundoval a zbudoval jeden oltář čítající osm marek v nové věži Svatého Mořice, kam také umístil kapli a ozdobil, jak nejlépe dokázal, a na toto odkázal všechny své klenoty zlaté i stříbrné a cokoliv cenného měl.²⁵ Bohužel Zlámal nepíše, kde tuto informaci získal, nicméně Petr Elbel uvádí, že olomoucká městská rada prodala oltářníkům této kaple za osmdesát hřiven úročný plat osm hřiven, což vykládá jako úmysl Johanna Vorlauffa založit kapli a kaplanské beneficium²⁶ – „Item legavit, ut fundetur et erigatur unum altare de octo marc. census in nova turri sancti Mauricii, ubi et capella disponatur er ornetur prout melius potuerit et ad illud legavit omnia sua clendia aurea et argentea et quidquid preciosum habuerit.“²⁷ Podle Elbela byla fundační činnost jedním z nejpozoruhodnějších projevů religiozity pozdně středověkých měšťanů.²⁸ Oltářnické beneficium tak je ve většině případů primárně zbožným skutkem, kdy se fundátor pokoušel

²¹ Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 370, zápis č. 482.

²² Tamtéž, s. 385, zápis č. 516; s. 386, zápis č. 520; s. 391, zápis č. 551; s. 392, zápis č. 553.

²³ Tamtéž, s. 402, zápis č. 557.

²⁴ Bohumil Zlámal. *Dějiny kostela sv. Mořice v Olomouci*. Olomouc: B. Zlámal 1939.

²⁵ Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 385, zápis č. 514.

²⁶ Petr Elbel. Farní organizace a religiozita měšťanů. In: *Dějiny Olomouce* 1, s. 249.

²⁷ Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 385, zápis č. 415.

²⁸ Elbel. Farní organizace, s. 249.

vytvořit trvalou památku na svoji osobu, aby na něj bylo vzpomínáno ještě dlouho po smrti. Zakládání oltářů započalo v českých městech spíše až v poslední čtvrtině 14. století a na Moravě kolem roku 1400. Na konci středověku existovalo v olomoucké katedrále i v kostele svatého Mořice a jejich okolí přibližně 30 kaplí a oltářů.²⁹

Zajímavostí je donace Alžběty, matky Jiříkovy, z roku 1452. Tento testament je spolu s testamentem Jiřího Molera jediný česky psaný testament v *Kodexu Václava z Jihlavy*. Kromě jiného v něm Alžběta odkazuje také jednu hřivnu na moravskou kapli při Svatém Mořici.³⁰ Podle Zlámala je toto jedna z prvních zmínek o existenci tzv. moravské či české kaple, později kaple svatých Cyrila a Metoděje. Od počátku 16. století sloužila kaple převážně k českým kázáním a kázáním, a to jak pro obyvatele Olomouce, tak i pro obyvatele přilehlých vesnic. V kapli se přestalo kázat z důvodu nedostatku peněz v druhé polovině 16. století. Kaple definitivně zanikla v 19. století a jedině, co se z ní dochovalo, je oltářní kříž a sochy Panny Marie a svatého Jana (srov. Zlámal, 1939, s. 18–20). Je pochopitelné, že žena, jejíž testament je výjimečný už tím, že je psán česky, se rozhodla věnovat finanční obnos právě na moravskou kapli.

Pokud se podíváme obecně na odkazy, které byly určeny chrámu svatého Mořice, zjistíme, že většina odkazů měla v zásadě výhradně finanční charakter. Pravděpodobně toto souvisí s faktem, že chrám svatého Mořice byl v přestavbě. Lidé se chtěli podílet na stavbě tak významné budovy pro život měšťanů, jakou jistě farní kostel byl, a věděli, že finanční pomoc bude nejužitečnější. Důležitost kostela pro měšťany dokazuje i fakt, že odkaz pro chrám svatého Mořice je zaznamenán celkem v 51 ze zkoumaných testamentů, tedy pouze ve 24 z nich se zmínka o chrámu svatého Mořice či odkaz pro něj neobjevuje. To je poměrně rekordní číslo oproti ostatním institucím.

Ačkoliv největší množství zbožných donací bylo určeno farnímu kostelu svatého Mořice, ani na kostel svatého Michala olomoučtí měšťané úplně nezapomínali. Příspěvky však byly poměrně drobné. Celkově odkázali kostelu svatého Michala pouze dvacet hřiven a dvě svíce, z čehož jedna byla sanktusní. Většinu odkazů věnovali na opravu budov, ale máme zde také odkaz Barbary, pozůstalé po Michalu

²⁹ Elbel. Farní organizace, s. 250.

³⁰ Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 407, zápis č. 569.

Polczinovi,⁵¹ v němž pamatovala na chudé vdovy v klášteře. Sama si pravděpodobně dobře uvědomovala těžké postavení vdov, pokud jim nezůstal po manželovi žádný majetek, ačkoliv sama byla spíše zámožnou vdovou, soudě dle jejího testamentu.⁵² Lehce překvapuje, že měšťané ve svých závětech více nemysleli na kostel v době, kdy zrovna vyhořel,⁵³ a tudíž nejvíce potřeboval jakoukoliv výpomoc. Můžeme se ale domnívat, že poskytli spíše okamžitou pomoc, jak již bylo zmíněno, a nepovažovali tedy za nutné dále přispívat. Počet příspěvků věnovaných kostelu svatého Michala je oproti chrámu svatého Mořice opravdu mizivý. Celkem deset testátorů ze zkoumaného vzorku testamentů ve svém testamentu odkázalo něco kostelu svatého Michala, ve většině případů to opět byly spíše finanční částky.

Františkánský klášter svatého Bernarda se objevuje v testamentech olomouckých měšťanů až od poloviny 15. století. Jedním z úctyhodných donací je dar 300 zlatých, který v roce 1462 věnovala Kateřina Paczoldin mnichům na jejich živobytí.⁵⁴ Taková částka byla poměrně neobvyklá, porovnat ji můžeme s odkazem 200 zlatých na sloupy Svatého Mořice od Martina Knewsla, který se často zmiňuje v literatuře. Ovšem v porovnání s dalšími odkazy v tomto konkrétním testamentu je tato částka průměrná. Do této doby se o klášteř svatého Bernarda v testamentech neobjevuje jediná zmínka či odkaz. Zajímavostí je opět testament Alžběty, matky Jiřikovy, z roku 1452, která věnuje jednu hřivnu na klášter svatého Bernarda – „jestliže by klášter svatému Bernardu stavěli, aby na to stavení hřivnu z statku mého dali“.⁵⁵ V té době ještě nebylo jisté, jestli se vůbec klášter bude stavět, ale očividně se o tom ve společnosti minimálně mluvilo a Alžběta, patrně velice zbožná žena, chtěla mít jistotu, že i ona přispěje svým dílem, byť stavba začala až o několik let později.

⁵¹ Polcovi či Polczinovi byli jeden z nejstarších olomouckých rodů, který se v Olomouci udržel až do 16. století. Michal Polczin byl konšelem a purkmistrem mezi lety 1392–1427. Viz Václav Nešpor. *Dějiny města Olomouce*. Olomouc: Votobia 1998, s. 46.

⁵² Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 357, zápis č. 456; s. 390, zápis č. 528.

⁵³ Kostel vyhořel celkem dvakrát v průběhu zkoumaného období. Prvně v roce 1393, kdy při požáru města shořel jak konvent, tak i kostel, podruhé pak v roce 1404. Po prvním požáru se složilo na opravu kostela město i kapitula a papež Bonifác dokonce vyhlásil v roce 1400 nové odpustky pro ty, kteří přišli do kaple Navštívení Panny Marie a jakkoliv přispěli na opravy kláštera a kostela. Viz Stanislav Červenka. *Církevní vývoj*. In: Jindřich Schulz (ed.). *Dějiny Olomouce 1*, s. 166.

⁵⁴ Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 258, zápis č. 198.

⁵⁵ Tamtéž, s. 407, zápis č. 569.

Velmi kuriózní odkaz ovšem sepsal Pavel Kratczer, který v roce 1456 věnoval pět hřiven na opravu budov a také půl tuny⁵⁶ slanečků pro mnichy – „Item her hot geschafft ein tonne herink, halb in das spittal und halb zu sant Bernhardin.“⁵⁷ Odkaz byl učiněn v lednu a teoreticky bychom se mohli domnívat, že toto množství vystačilo mnichům na celé zimní období. Je ovšem otázkou, jak byl tento odkaz „vyplacen“ a zda bylo celé množství slanečků předáno najednou či po částech. K tomu se již testament nevyjadřuje. Odkaz slanečků špitálu a klášteru není nijak překvapující. Z o něco mladších záznamů o konzumaci ryb ve špitále svatého Jiří ve Špýru se dozvídáme, že v první polovině 16. století činil podíl konzumace slanečků přibližně 50 procent všech konzumovaných ryb a že roční spotřeba slanečků byla zhruba dvě tuny. Odkaz půl tuny slanečků tedy mohl podle tohoto příkladu pokrýt spotřebu špitálu na čtvrt roku.⁵⁸ Ani donace slanečků v závěti určené klášteru nejsou neznámým fenoménem. V časově blízké době jsou doloženy například v Horní Lužici, a to v množství odpovídajícím zde uvedenému. Viz donace jedné tuny slanečků klášteru ve Zhořelci z roku 1492.⁵⁹

Mezi další instituce, kterým olomoučtí měšťané věnovali své donace v testamentech, pak patřil například klášter svatého Františka, kterému bylo určeno celkem 19 odkazů, farní kostel Panny Marie na Předhradí, na nějž měšťané pamatovali celkem 14 odkazy, klášter svaté Kláry, kostel svatého Blažeje, bývalý biskupský kostel svatého Petra a další. Zřídka najdeme odkazy i institucím mimo město samotné.⁴⁰

⁵⁶ Tuna v tomto významu označuje starou dutou míru užívanou zejména v souvislosti se slanečky. Má stejně jako slovo herink severský původ. Jaromír Bělíč – Adolf Kamiš – Karel Kučera. *Malý staročeský slovník* [online]. Praha 1978 [2015-04-10]. <http://vokabular.ujc.cas.cz> uvádí příklad „pro jednu tunu heryňkóv“. Srovnání též Miroslava Koreníkové. *Staročeské názvy nádob, jejich původ a motivace pojmenování*. Magisterská diplomová práce, FF MU 2011, s. 170.

⁵⁷ Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 416, zápis č. 582.

⁵⁸ Wolfgang Kleinschmidt. Essen un Trinken in der frühneuzeitlichen Reichsstadt Speyer. Die Rechnungen des Spitals St. Georg (1514–1600). *Münsteraner Schriften zur Volkskunde/Europäischen Ethnologie* 17 (2012), s. 144–146.

⁵⁹ Verzeichniss Oberlausischer Urkunden. Zweiter Band, vom Jahre 1490 bis 1805–Görlitz 1824, s. 15.

⁴⁰ Můžeme tak nalézt odkaz již zmíněné Magdaleny, pozůstalé po Cunzovi z Prostějova, která odkazuje bratřím v Prostějově pět hřiven, aby se modlili za duši její i jejího muže. Srov. Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 376, zápis č. 498. Dalším může být například odkaz pro kostel svatého Petra v Brně, který byl ovšem podmíněn – „Jestliže by po smrti své matky zemřel Václav dříve než jeho sestra Dorota, má případnout trvale deset hřiven uvedených peněz za duši jejího otce, Petra lékaře,

Špitály

Ve městě se člověk denně setkával s chudobou a nemocemi. Bylo proto dobrým zvykem pomáhat s péčí o chudé a nemohoucí, přinejmenším finančně. Není tedy překvapením, že olomoučtí měšťané na špitál a chudé mysleli i ve svých testamentech. Specifikovali v nich darování financí či jiných věcí (například sukno či jídlo) právě chudým a nemocným, ať už nějaké instituci ve městě, jako například špitálům, či činili odkazy neinstitucionální. V Olomouci byly minimálně čtyři špitály a tzv. zádušní domky. Špitál svatého Ducha na Předhradí, který byl nejstarší a jako jediný stál uvnitř hradeb, dále pak špitál svatého Ondřeje, špitál Panny Marie v poli a špitál svatého Joba a Lazara.⁴¹ Ve většině případů měšťané vyjadřovali svá přání, jak se má s jejich penězi naložit. Setkáváme se tak s odkazy například dvacet hřiven od Kateřiny Paczoldin na jídlo pro chudé ve špitálu, od Clary Salczerin dvacet hřiven na chudé s přáním, aby každý měsíc byli vykoupáni a nakrmeni (pravděpodobně na její náklady).⁴² Můžeme zde nalézt také druhou polovinu tuny slanečků z již zmiňovaného testamentu Pavla Kratczera, který má na paměti stravu pro chudé.⁴³ Měšťané také často mysleli na hygienu chudých, jako například Michael Czotl, který ve své závěti odkazuje finance na opravu střechy špitálu a také na lázeň.⁴⁴

V průběhu středověku vzniklo ve městě několik špitálů, které z počátku hrály významnou roli v péči o osoby nakažené leprou. Od 14. století se lepra v zásadě nevyskytuje a leprosária se měnila na špitály, jež časem získávaly charitativní funkci a v nichž se poskytovala péče osobám s nakažlivými nemocemi. Proto byly již od počátku budovány za městskými hradbami. V testamentech olomouckých měšťanů můžeme narazit na odkazy pro leprosária až do poloviny 15. století, například testament Nicolase Schindlera z roku 1433, odkazující šest hřiven leprosáriu u Svatého Ondřeje a Panny Marie,⁴⁵ nebo odkaz Nicolase Libsta z roku 1441 pro leprosárium u Svatého Ducha.⁴⁶

kostelu svatého Petra v Brně.“ Srov. Spáčil (ed.). *Nejstarší městská kniha*, s. 238, zápis č. 580.

⁴¹ Jitka Němečková. Z dějin olomouckého špitálu sv. Joba a Lazara. *Olomoucký archivní sborník* 14 (2016), str. 48.

⁴² Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 371, zápis č. 484.

⁴³ Tamtéž, s. 415, zápis č. 582.

⁴⁴ Tamtéž, s. 355, zápis č. 451.

⁴⁵ Tamtéž, s. 362, zápis č. 466.

⁴⁶ Tamtéž, s. 385, zápis č. 518.

Kateřina Jíšová se zabývala otázkou zbožných odkazů v testamenech pro chudé v českých městech. Nabízí se tedy srovnání s výsledky z Olomouce. Jíšová uvádí, že 84 testátorů z celkového počtu 455 zkoumaných testamentů odkazovalo chudým finance na lázeň, v Olomouci takový odkaz nacházíme například v již zmíněném testamentu Michaela Czotla z roku 1433. Celkem 73 olomouckých měšťanů darovalo chudým prostou finanční hotovost bez bližšího určení, jak by s ní mělo být naloženo. Nejvíce odkazů, v 28 případech, se vztahovalo na nákup sukna pro chudé, což je zřejmé také v Olomouci, například Alžběta, matka Jiříkova – „Item jiné všecky věci, mnoho nebo málo, což mymto poručenství zbývá, to všecko mocně poručí a dává paní Barboře Martínkové, masařově ženě, aby z toho sukna nakúpila a mezi chudé rozdala za její Alžbětinu duši.“⁴⁷ Překvapivé je, že Jíšová označuje jako méně časté donace na jídlo pro chudé, celkem 23 donací ze zkoumaných 455 testamentů. Ve zkoumaných olomouckých testamenech můžeme nalézt celkem deset odkazů na jídlo pro chudé, oproti pěti odkazům na ošacení pro chudé.⁴⁸ Celkem 43 měšťanů olomouckých myslelo ve svých testamenech na chudé a špitály.

Je otázkou, zda můžeme donace špitálům řadit ke zbožným donacím a hledat za nimi náboženské motivy. Špitály byly v dané době spíše městskou institucí, kterou řídili správci jmenovaní městskou radou. Na druhou stranu péče o chudé a nemocné je v křesťanství hluboce zakořeněna, a tudíž donace pro chudé bych radila ke zbožným donacím učiněným nejenom za účelem pomoci chudým, ale také kvůli snaze udělat před smrtí (respektive po ní) dobrý skutek a spasit svoji duši.

Druhy zbožných donací

V testamenech olomouckých měšťanů se můžeme setkat s různými druhy zbožných donací, tedy s několika způsoby, jakými se rozhodli věnovat svůj majetek na zbožné účely.⁴⁹

Pochopitelně jednou z nejčastějších forem zbožných donací byla prostá finanční částka. Testátoři ve svém testamentu jasně určili částku, kterou si přejí věnovat určité církevní instituci, špitálu nebo chudým

⁴⁷ Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 407, zápis č. 569.

⁴⁸ Kateřina Jíšová. Milosrdenství v českých středověkých městech. *Documenta Pragensia Supplementa IV* (2013), s. 34–36.

⁴⁹ Ve výjimečných případech odkazovali i celý majetek, jak učinil Ondřej lékárník v roce 1371. Srov. Spáčil (ed.). *Nejstarší městská kniha*, s. 239, zápis č. 585.

a častokrát již ani blíže nespecifikovali, jak má být částka využita. Poskytovali tím velký prostor pro úvahu, jak s jejich penězi naložit, a mohly tedy pokrýt nejakutnější potřebu obdarované instituce. Možným vysvětlením pro darování finanční částky je její přístupnost. V okamžiku, kdy majetek většinou zdědí rodina, lze finanční částku snadno darovat. Celkem 61 ze zkoumaných testamentů obsahuje finanční obnos. Částky se pohybovaly v poměrně velkém rozptylu, od tří set zlatých až po pár grošů. Ve většině případů však testátoři zapsali konkrétní využití odkazu. Přičemž nejčastěji mysleli na stav budov, dále na potřeby bratří v klášterech, jako bylo jídlo, například již zmíněná půl tuna slanečků pro špitál a půl tuna pro klášter svatého Bernarda,⁵⁰ nebo svým odkazem usilovali o zlepšení stravy a osobní hygieny, což se ve spojení s odkazy pro chudinu ukazuje jako poměrně časté.⁵¹

Můžeme nalézt zmínky o finanční částce, která se měla věnovat na plat například oltářníkům, čímž zajišťovali neustálou péči o svůj oblíbený oltář, a tedy jistě i přímluvu u toho, komu byl oltář zasvěcen. Případně přímo na založení oltáře, jak to udělal zmíněný Johannes Vorlauff, který nechal v roce 1440 založit oltář Nejsvětější Trojice ve věži farního kostela svatého Mořice.⁵²

Relativně často se také setkáváme s odkazem finanční částky, za kterou se měl v konkrétním obdarovaném kostele sloužit určitý počet mší a vigilií. Například Barbara, pozůstalá po Michaelu Polczinovi, ve svém testamentu z roku 1431 uvádí, že nechává veškerý majetek za duši Michaela, svého muže, aby se každý rok, pátý den po svátku Obřezání Páně, v kostele svatého Mořice držela zádušní vigilie s devíti čteními a k tomu, aby bylo slouženo 30 zádušních mší, na které jsou zaplacení kněží čtyřmi denáry a také svíčky. Zvoníkům odkazuje dva groše a má se zvonit všemi zvony. A také se má každou neděli při mši číst jméno její, jejího muže a jeho matky.⁵³

Testátoři ovšem neodkazovali pouze finanční obnosy. Testament byl důvěrná záležitost, již se člověk vypořádával s tím, jak má být naloženo s jeho majetkem po smrti. Ovšem celý majetek člověka nemá podobu finančního obnosu či ho nelze na finanční obnos zredukovat. Často se proto setkáváme s tím, že testátor odkazuje i církevním institucím předměty, o kterých se domnívá, že by mohly být pro ně

⁵⁰ Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 416, zápis č. 582.

⁵¹ Spáčil (ed.). *Nejstarší kniha*, s. 250, zápis č. 688.

⁵² Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 383, zápis č. 514.

⁵³ Tamtéž, s. 357, zápis č. 456.

užitečné. Můžeme tedy narazit na sukno, které mělo být využito pro chudé, či přímo na oblečení, které se mělo věnovat chudým nebo bratrům.⁵⁴ Nežrídka jde o dary v podobě svící na oltáře či sanktustních svící ke mši, jako například v testamentu Martina Knewsla, který věnoval sanktusní svíce do kostela svatého Mořice, kostela Panny Marie na Předhradí, klášteru svatého Františka, klášteru svaté Kláry, kostelu svatého Michala, kostelu Všech svatých a kostelu svaté Kateřiny, celkem tedy sedm velkých svící.⁵⁵

Jedním ze zvláštních odkazů, které v testamentech můžeme nalézt, je odkaz na zvonění. Zvony hrály v životě středověkého měšťana významnou roli. Určovaly čas, zvonily na poplach nebo také svolávaly na bohoslužby. Oznamovaly, že se ve městě děje něco významného. Existují také doklady o tom, že zvony určovaly čas práce. Funkci informování o čase si zvony udržely i po zavedení mechanických hodin, jelikož se jejich zvuk nesl do dálky, a tudíž bylo jednodušší určit čas i ze vzdálenějších míst než přímo pod hodinovou věží.⁵⁶ Měšťané si důležitost zvonů uvědomovali, a proto můžeme nalézt zmínky o zvoněních taktéž v měšťanských testamentech. V roce 1431 sepsala svoji poslední vůli olomoucká měšťanka Barbara Polczin, ve které věnuje zvláštní důraz anniversáriím za duši svoji i svého muže (v době sepsání testamentu byla již patrně vdovou). Ve svém testamentu požaduje, aby každý rok po svátku Obřezání Páně byly v chrámu svatého Mořice slouženy vigilie s průvodem k hrobu, které měly být doprovázeny zvoněním zvonů, za což měl zvoník dostat dva groše.⁵⁷ Další zápis nacházíme v testamentu Mikuláše Stawdigla, který taktéž odkazuje dva groše jako odměnu pro zvoníka a prosí o zvonění zvonů v chrámu svatého Mořice spolu s vigiliemi.⁵⁸ Nechat zvonit za svoji duši bylo snahou, jak nechat na sebe vzpomínat všechny, kteří v ten moment zvony uslyšeli. Podobné zápisy lze samozřejmě najít také v testamentech zachovalých z jiných měst, například z Plzně⁵⁹ či z Brna.⁶⁰

⁵⁴ Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 413, zápis č. 579.

⁵⁵ Tamtéž, s. 371, zápis č. 484.

⁵⁶ Více se úlohou a funkcí zvonu ve středověkých městech zabývá Tomáš Borovský. *Zvony a lidé středověkého města*. In Martin Čapský a kol. *Komunikace ve středověkých městech*. Opava: Slezská univerzita 2014, s. 39–52.

⁵⁷ Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 357, zápis č. 456.

⁵⁸ Tamtéž, s. 365, zápis č. 469.

⁵⁹ Adolf Strnad (ed.). *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad II. 1450–1526*. Plzeň: Městské historické muzeum 1905, s. 572, č. 679; s. 698, č. 840.

⁶⁰ Tomáš Borovský. Čas středověkých měšťanských testamentů. In: Jíšová – Doležalová (ed.), *Pozdně středověké testamenty*, s. 55–71.

V testamentech olomouckých měšťanů nacházíme odkazy pro poutní cesty, a to na dvě konkrétní místa, Cáchy a Řím. Než se poutník vydal na cestu, bylo obvyklé sepsat a nahlásit závěť a také předat majetek do dočasné správy. Testátor uvedl v testamentu, že by si přál, aby byla vykonána poutní cesta, a mohl na ni odkázat určitou sumu. Tuto cestu nemusel podstoupit on sám, ale osoba, kterou pro tento úkol vybral. Jakss, stavitel chrámu svatého Mořice, ve svém testamentu z roku 1430 uvádí, že jeho žena Ursula má vykonat poutní cestu k Panně Marii v Cáchách a k Petru a Pavlu v Římě pro slávu duše.⁶¹ Duchovní zásluhy se tímto tedy připsaly také testátorovi. Je nutné ovšem podotknout, že v závětech ze zkoumané doby a okruhu nenalezneme pokyny ke zbožným poutím, které bylo možné vykonat v blízkém geografickém okruhu, ale spíše k poutím do vzdálených končin, jako byl právě Řím nebo Cáchy.⁶² Odkaz na zbožnou pouť se objevuje ve třech testamentech z celkového počtu 75 zkoumaných. Jeden z roku 1430 a dva z roku 1435. Je to poměrně malý vzorek, který ovšem může souviset s nárůstem zbožných donací po husitských válkách. Zajímavé je, že jednu donaci na zbožnou pouť učinila žena, Clara Salczerin, a to rovnou na tři poutě, dvě do Říma a jednu do Cách. Na hlubší prozkoumání role zbožných poutí v testamentech je toto ovšem příliš malý vzorek. Pozoruhodné je taktéž to, že v rámci odkazu na pouť již není přímo určena částka, jež by pokryla nezbytné náklady na tuto pouť, kterou vyžadovali po svých bližních. Zůstává otázkou, jestli tato pouť byla doopravdy vykonána.

Závěr

V úvodu tohoto článku jsem představila několik základních otázek, které se zde pokusím rozebrat a zodpovědět na základě výše uvedených informací. Otázku, zda se události v dané době odrazily na religiozitu olomouckých měšťanů, je poměrně náročné zodpovědět, jelikož nemáme dochovaný reprezentativní vzorek testamentů z dané doby. Na základě zachovaných testamentů ovšem můžeme prohlásit, že míra zbožných donací se zvýšila v období od počátku dvacátých let 15. století, tedy od začátku husitských válek, největší počet testamentů

⁶¹ Spáčilová – Spáčil (ed.). *Památná kniha*, s. 368, zápis č. 479.

⁶² Jan Hrdina. Čeští a moravští poutníci v Říši v pozdním středověku. In: Jiří Mihola (ed.). *Na cestě do nebeského Jeruzaléma – Poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*. Brno: Moravské zemské muzeum 2010, s. 15.

se zbožnými donacemi je pak dochován ze třicátých let 15. století, celkem 26 testamentů z celkového počtu 75 zkoumaných testamentů. Ze čtyřicátých let je to potom 17 testamentů a z padesátých let 15. století 16 testamentů. Celkem 52 ze zkoumaných testamentů sepsali muži, 23 pak přísluší ženám. V období do dvacátých let 15. století se jedná spíše o jednotlivé testamenty. Přítomnost zbožných odkazů tedy rámcově odpovídá náboženským změnám v království. Nelze přesně určit, zda zvýšení zbožných odkazů bylo přímou reakcí na události doby, nicméně lze toto předpokládat. Pro potvrzení této domněnky by nicméně bylo nutné nahlédnout do dalších pramenů vztahujících se k této době a otázce.

Další otázkou bylo, jak se zbožné legáty měnily v průběhu zkoumaném stoletém období a jaké instituce měštané upřednostňovali. Do třicátých let 15. století se zbožné donace v testamentech různily. Většinou šlo o finanční dary různým kostelům v Olomouci či na chudé, ovšem ve třicátých letech 15. století se objevují první zásadnější zbožné odkazy pro chrám svatého Mořice v Olomouci. Od té doby jsou odkazy pro chrám svatého Mořice stálí, zbožný legát pro tento chrám nalezneme v takřka každém testamentu. Lze shrnout, že podoba zbožných legátů byla v průběhu zkoumaného období v zásadě stále stejná, resp. nejčastěji se setkáváme s finančními odkazy a poté s odkazy na různé bohoslužebné úkony, jako jsou mše či vigilie, a v neposlední řadě také s odkazy movitých či nemovitých věcí. Ze zkoumané doby můžeme také vyhodnotit, že měšťané ve svých testamentech nejčastěji mysleli na chrám svatého Mořice a sekundárně na chudé či na špitály. Ze zkoumaných testamentů můžeme dojít k závěru, samozřejmě s ohledem na komplikovanost reprezentativnosti vzorku, že měšťané ve svých testamentech odkazovali nejčastěji finanční částky. Je to poměrně pochopitelné, jelikož pro obdarovanou instituci bylo jednodušší využít finanční obnos, který – samozřejmě s ohledem na přání testátorova – mohla využít v zásadě dle svého rozhodnutí na aktuálně nejnutnější potřebu. Rovněž byl tento způsob vhodný i pro testátora a vykonavatele jeho poslední vůle, protože přesnou finanční částku bylo možno snadněji předat. Většina testátorů také připojovala své přání, jak má být jejich odkaz využit. Nejčastěji jsme se setkali s odkazy na opravu či stavbu budov nebo některých jejich částí, jako jsou sloupy či vitráže. Podobně také nalezneme odkazy, které měly svým testátorům zajistit, aby se na ně pamatovalo i delší dobu po jejich smrti, ať již šlo o anniversária či o liturgické předměty s jejich jménem.

Práce si kladla za cíl zachytit a charakterizovat určité proměny měšťanské zbožnosti prostřednictvím studia a zpracování zbožných odkazů v dochovaných testamentech olomouckých měšťanů z období mezi lety 1360 až 1466. Podrobnější zkoumání zbožnosti měšťanů a obecně motivace pro vytváření zbožných donací v testamentech by bylo úkolem komplexnějšího výzkumu. Je třeba mít neustále na paměti limity použití testamentu jako pramene. Odkazy kostelům či klášterům mohly vycházet jak z motivace zbožné, ale také pragmatické, jako byla například snaha o přímluvu po smrti, o zachování památky na testátora anebo také snaha o zvelebení města. Přesto se ukázalo, že tento typ pramene do určité míry je schopen reflektovat religiozitu olomouckých měšťanů v pozdním středověku. Testamenty měšťanů, jimiž se práce zabývala, byly opravdu pouze vzorkem obyvatel Olomouce, a je tedy poměrně problematické posoudit jejich výpovědní hodnotu z hlediska zbožnosti, jelikož měšťané mohli činit zbožné skutky již za života, a tudíž necítili třeba potřebu je zmiňovat ve svých závětech.

*Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy
Thákuřova 3
160 00 Praha 6 – Dejvice
e-mail: annavrtalkova@gmail.com*